

PRZEMYSŁAW WAINGERTNER*

SEWERYN LEOPOLD STERLING (1864–1932) – „UZDROWICIEL ZIEMI OBIECANEJ”

Łódzcy twórcy niepodległości 1918 r., a zarazem współtwórcy niepodległej Łodzi to nie tylko politycy, działacze samorządowi i uczestnicy listopadowych walk z oddziałami niemieckimi na ulicach miasta. Tytuł taki należy się również z pewnością działaczom społecznym, którzy swą aktywnością w okresie zaborów przyczynili się do modernizacji miasta i całej łódzkiej społeczności oraz awansu cywilizacyjnego „polskiego Manchesteru”.

Spółecznicy ci nie złożyli broni także w okresie I wojny światowej – ich orężem jednak nie był karabin, lecz wiedza zawodowa, doświadczenie, społeczna empatia i pasja, dzięki którym potrafili w dramatycznych warunkach konfliktu zbrojnego organizować łódzką społeczność i zadbać o materialny oraz duchowy aspekt jej egzystencji. Ich aktywność przyczyniła się także do ułatwienia i przyspieszenia procesu adaptacji miasta i jego mieszkańców do funkcjonowania w niepodległej Rzeczypospolitej. Jedną z takich postaci był niewątpliwie Seweryn Sterling.

Przyszedł on na świat 25 marca (według innej wersji 6 kwietnia) 1864 r. we wsi Gustek – stanowiącej obecnie część Tomaszowa Mazowieckiego – w powiecie Rawa Mazowiecka. Pochodził z rodziny żydowskiej, lecz silnie spolonizowanej. Jego rodzicami byli Jakub i Franciszka z Goldmanów. Ojciec Seweryna pracował jako urzędnik kolejowy (karierę zawodową rozpoczął

* Profesor nadzw. dr hab. Przemysław Waingertner jest pracownikiem Katedry Historii Polski Najnowszej Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego.

jednak od stanowiska kasjera w fabryce odlewów żelaznych). Zarówno on sam, jak i cała rodzina byli szczególnie dumni z tego, że przez pewien czas pełnił także funkcję sekretarza słynnego polskiego pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego¹.

Seweryn miał kilkoro młodszego rodzeństwa, o którego patriotyczne polskie wychowanie zadbali rodzice. Przywiązywali oni również wagę do gruntownego wykształcenia dzieci, co w połączeniu z talentami i pracowitością, które – jak się okazało – cechowały młodych Sterlingów, przyniosły doskonałe efekty. Jeden z braci Seweryna, Mieczysław, został cenionym krytykiem i historykiem sztuki oraz znanym publicystą², drugi – Zdzisław – zyskał z kolei zasłużoną sławę uzdolnionego chemika. Warto dodać, że dbałość o wykształcenie była tradycją w całym rodzie Sterlingów. Brat stryjeczny Seweryna, Władysław Sterling, był cenionym neurologiem.

Młody Seweryn ukończył IV Gimnazjum w Warszawie w 1883 r. W tym samym roku podjął studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim (kształcił się m.in. pod kierunkiem Tytusa Chałubińskiego). Już jako żak współpracował także z ruchem tzw. higienistów społecznych, skupionym wokół miesięcznika „Zdrowie”. Swą wiedzę lekarską uzupełnił następnie dwuletnimi praktykami pod okiem prawdziwej medycznej sławy – pro-

¹ S. T. Sroka, *Sterling Seweryn Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2004–2005, t. XLIII, s. 441.

² Mieczysław Sterling (1883 – ok. 1945) – szkołę średnią i studia ukończył w Warszawie, uzyskując tytuł doktora filozofii. W latach 1909–1913 publikował w „Przeglądzie Krytyki Artystycznej i Literackiej”, „Sfinksie”, „Prawdzie” i „Tygodniu Polskim”. W latach 1913–1915 napisał pracę o malarstwie włoskiego quattrocenta pt. *Fra Angelico i jego epoka*. W 1921 r. współzakładał spółkę „Dom Sztuki” w Warszawie – instytucję handlową, łączącą cechy antykwariatu i salonu dzieł sztuki. W grudniu tego roku został dyrektorem zarządu spółki i pełnił tę funkcję do 1939 r. W latach 1921–1923 był redaktorem „Biuletynu Domu Sztuki”, a od 1924 r. współredaktorem jego kontynuacji – periodyku pt. „Sztuka i Artysta”. Opublikował kilka prac, poświęconych artystom polskim, m.in.: *Jan Stanisławski* (Warszawa 1926), *Ignacy Marek* (Warszawa 1930) oraz *Piotr Michałowski 1800–1855* (Warszawa 1932). Publikował wiele artykułów w czasopismach fachowych. Niekompletna bibliografia jego prac z lat 1928–1937 zawiera ponad 200 pozycji. Dzięki nim zaliczano M. Sterlinga do grona najwybitniejszych krytyków sztuki w Warszawie polskiego międzywojnia. W 1937 r. wydał dzieło pt. *Rzeźba włoska. Średniowiecze – Odrodzenie*, a następnie rozpoczął publikowanie trzytomowego wydawnictwa pt. *Sześć wieków malarstwa europejskiego*. W latach 1938–1939 ukazał się w siedmiu zeszytach jego pierwszy tom, pt. *Malarstwo włoskie*. Pozostałych tomów, obejmujących m.in. sztukę flamandzką i francuską, nie wydano z powodu wybuchu wojny. Mieczysław Sterling wyjechał z Polski prawdopodobnie na początku września 1939 r. wraz z częścią zarządu i udziałowców spółki „Dom Sztuki”. Zmarł w nieznanych okolicznościach w Rzymie prawdopodobnie po zakończeniu wojny – zob. S. Konarski, *Sterling Mieczysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny...*, t. XLIII, s. 440–441; M. Laclotte, *Karol Sterling o sobie i swej pracy*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1993, t. LV, nr 4, s. 381–382; J. Szczepińska-Tramer, *O Karolu Sterlingu*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1993, t. LV, nr 4, s. 397.

fesora Ignacego Baranowskiego, który wpoił mu przekonanie o zaletach szkoły klinicznej i zasadę, że walka z gruźlicą nie jest tylko ważnym zadaniem medycznym, ale również misją społeczną. Równocześnie okres studencki w życiu S. Sterlinga był znamienny zaangażowaniem młodego akademika w działalność w nielegalnym, patriotycznym i samokształceniowym, niepodległościowym Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, którego był jednym z kilkunastu założycieli³.

Po ukończeniu studiów medycznych w Warszawie S. Sterling podjął pracę w klinikach zagranicznych pod kierunkiem znanych medyków – Hermanna Nothnagela i M. Kossowitza w Wiedniu (1889 r.), Hugona Wilhelma von Ziemssena w Monachium (w latach 1889–1990) oraz w instytucie profesorów A. A. Gärtnera i R. Stinzinga w Jenie (1891 r.). W trakcie tych zagranicznych praktyk pogłębiał wiedzę w zakresie ogólnego kierunku internistycznego, bakteriologii gruźlicy oraz, jak zwano ją wówczas, ftyzjatrii⁴.

Po studiach medycznych i ukończeniu wspomnianych wyżej specjalistycznych staży, S. Sterling w 1891 r. osiadł w Tomaszowie Rawskim (taką nazwę nosił w tym czasie Tomaszów Mazowiecki), przyjmując równocześnie stanowisko lekarza fabrycznego w miejscowych zakładach przemysłu wełnianego – Landsberga, Halperna, Margulesa, Bornsteina i Salomono-wicza. W 1892 r. założył pierwszą w mieście stację bakteriologiczną. W jej pracowni wdrażał i udoskonalał nową, uproszczoną metodę badań prątków Kocha⁵.

Równocześnie młody i wrażliwy na nędzę społeczną lekarz rozpoczął działalność naukowo-badawczą w zakresie zaniedbanej higieny pracy⁶. Podjął drobiazgowe, socjomedyczne badania w kształtującym się środowisku robotniczym Tomaszowa. Przeprowadzał je za pomocą rozbudowanej, specjalistycznej ankiety, zawierającej kilkadziesiąt dokładnych, lecz sformułowanych w sposób przystępny, prostych pytań (m.in. o zarobki, liczbę godzin pracy, liczbę okien w pomieszczeniu, w którym się śpi, stan uzębienia czy odżywianie). Ankiety S. Sterlinga wypełniali zarówno dorośli, jak i pracujące w fabrykach dzieci. Wyniki tych badań, opisujące przy-

³ P. Waingertner, *Ruch zetowy w Drugiej Rzeczypospolitej. Studium myśli politycznej*, Łódź 2006, s. 14, 16, 460.

⁴ Ftyzjatria (ftyzjologia) – przyjęta na przełomie XIX i XX w. nazwa nauki o gruźlicy płuc i jej leczeniu.

⁵ Badaniom tym pozostał wierny. Zob. m.in.: S. Sterling, *Zagadnienie gruźlicy w roku 1882 i w roku 1932. Z powodu pięćdziesięciolecia odkrycia prątka kwasoopornego przez Roberta Kocha. Notatka historyczna. Odczyt w Towarzystwie Lekarskim Łódzkim na posiedzeniu seminaryjnym w dniu 24 II 1932*, Lwów 1932, ss. 17.

⁶ S. Rudzki, *Dr Seweryn Sterling jako klinicysta*, „Polska Gazeta Lekarska” 1933, nr 33–34, s. 613–616.

gnębiącą rzeczywistość – nędzę oraz fatalne warunki egzystencji i pracy ówczesnych robotników – lekarz opublikował następnie w dwóch demaskatorskich rozprawach pt. *Warunki pracy zawodowej robotników fabryk sukna w Tomaszowie Rawskim* i *Przyczynę do higieny przemysłu wełnianego*. Ukazały się one w 1894 r. na łamach prestiżowego „Pamiętnika Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” i fachowego, bardzo cenionego w środowisku medycznym, periodyku „Zdrowie”.

W świetle badań S. Sterlinga okazało się, że dorośli robotnicy pracowali przeciętnie 14–15 godzin na dobę, natomiast młodociani i dzieci – od 12 do 14 godzin. Pracownikom dorosłym i niepełnoletnim potracano przy tym drobniarzowo za drobne nawet błędy i szkody z i tak niewysokich przecież pensji. Opłakane były również warunki sanitarne w pomieszczeniach zakładowych. Aby je poprawić, niepokorny młody medyk przedstawił fabrykantom długą listę żądań, takich jak np. częste mycie podłóg, ścian i warsztatów dla usunięcia szkodliwego pyłu czy szerzenie zasad bezpieczeństwa w pracy. W celu uzasadnienia swoich postulatów w sposób, który mógłby w praktyce przekonać pracodawców, konieczność zmian motywował przy tym także możliwością zwiększenia tą drogą wydajności i jakości świadczonej przez robotników pracy. Niestety właściciele fabryk zlekceważyli uwagi ambitnego lekarza-społecznika i konsekwentnie uchylali się od spełnienia sformułowanych przez niego racjonalnych postulatów. Nieustępliwość S. Sterlinga w zakresie starań o poprawę warunków pracy w tomaszowskich zakładach zakończyła się ostatecznie otwartym konfliktem z miejscowymi przedsiębiorcami, którzy – wykorzystując swoje znaczące wpływy w administracji rosyjskiej – doprowadzili do jego odejścia z miasta. Z drugiej strony determinacja lekarza przyniosła jednak pozytywne efekty – w 1894 r., m.in. w wyniku jego konsekwentnych wystąpień, Piotrkowski Gubernialny Urząd do Spraw Fabrycznych wydał postanowienie *O sposobach ochrony zdrowia i życia robotników fabrycznych*, czyli pierwszy lokalny kodeks zasad bezpieczeństwa i higieny pracy.

Jak się okazało, odejście z Tomaszowa nie oznaczało jednak załamania kariery lekarskiej ambitnego i zaangażowanego społecznie medyka. Łódzkie Towarzystwo Lekarskie nakłoniło go bowiem do przeniesienia się do Łodzi. Jeszcze w 1894 r. S. Sterling skorzystał z tej sugestii i rozpoczął nowy rozdział życia i działalności zawodowej – tym razem w „polskim Manchesterze”. Pierwszymi pracami, jakie podjął w mieście nad Łódzką była funkcja lekarza fabrycznego w firmie „Z. Jarociński” i w Towarzystwie Akcyjnym „S. Rosenblatt”. W zakładach tych pełnił funkcję opiekuna robotników i kontrolera higieny fabrycznej⁷.

⁷ S. T. Sroka, *Sterling Seweryn...*, s. 441–442.

Warto tu dodać, że w Łodzi główne siedliska biedy skupiały się na Starym Mieście oraz Bałutach, które przed 1915 r. formalnie były jeszcze tylko przedmieściem, obszarem poza granicami administracyjnymi miasta. Nędza, głód i epidemie były obecne na stałe nie tylko w środowisku żydowskim i polskim, dotyczyło to także (choć w znacznie mniejszym stopniu) Niemców. Władze administracyjne carskie uważały przy tym, że zdrowie łodzian nie jest sprawą publiczną i wymagającą szczególnego zainteresowania czy zaangażowania ze strony państwa. Nie dostrzegały, albo nie chciały dostrzegać, groźby chorób zakaźnych. Tymczasem na początku XX w. wśród nich największe żniwo w Łodzi zbierała gruźlica. Na dziesięć tysięcy mieszkańców przypadało wówczas blisko 400 zgonów spowodowanych tą chorobą. Był to najwyższy wskaźnik wśród miast europejskich. Dla porównania można dodać, że w Warszawie wynosił on około 250, a w Londynie już tylko 150.

W walce z biedą i chorobami, obok ewentualnej hojności przedsiębiorców-filantropów, konieczny był udział fachowców – lekarzy, będących zarazem organizatorami akcji na rzecz walki z niedostatkiem, niedożywieniem i epidemiami. Taką właśnie postacią miał okazać się w Łodzi S. Sterling. Przede wszystkim zajął się wspomnianą już największą bolączką przemysłowej Łodzi, czyli gruźlicą, opracowując równocześnie przyjęty odtąd powszechnie podział kliniczny tej choroby, uwzględniający obraz anatomopatologiczny i dynamikę procesu chorobowego.

Osobą wykształconego, energicznego, pracowitego, pełnego społecznikowskiej pasji lekarza zainteresował się w końcu zarząd szpitala fundacji małżonków Leony i Izraela Poznańskich przy ulicy Targowej. Idea jego budowy narodziła się jeszcze w latach osiemdziesiątych XIX w., kiedy liczba ludności żydowskiej w Łodzi zaczęła gwałtownie rosnąć. Żydzi korzystali wprawdzie wówczas ze szpitala św. Aleksandra, miał on jednak pewną zasadniczą wadę – nie prowadził kuchni koszernej. Izrael Poznański w porozumieniu z gminą żydowską postanowił ufundować duży szpital dla ludności wyznania mojżeszowego. Władze miasta w tym wypadku uległy sugestiom wpływowego fabrykanta i przekazały teren w pełni odpowiadający potrzebom takiej placówki – w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Helenowskiego. Została ona oddana do użytku cztery lata przed sprowadzeniem się S. Sterlinga do ówczesnej „Ziemi Obiecanej”. Warto tu wspomnieć, że przyjmowano do niej chorych bez względu na wyznanie⁸.

⁸ J. Supady, *Seweryn Sterling. One of founders of Polish pulmonology and phtysiatry*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej. Organ Towarzystwa Internistów Polskich” 2008, nr 3, s. 158–160.

Zdjęcie 59. Seweryn Sterling
(Narodowe Archiwum Cyfrowe,
sygn.1-N-554)

W 1898 r. powstał na terenie tego szpitala pionierski, pierwszy w Łodzi i w całym Królestwie Polskim oddział dla chorych na gruźlicę (tzw. piersiowych). W 1898 r. zarząd szpitala zaproponował jego zorganizowanie właśnie S. Sterlingowi – wówczas już członkowi-korespondentowi Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a także członkowi honorowemu Międzynarodowego Stowarzyszenia Walki z Gruźlicą. Ten z entuzjazmem podjął nowe wyzwanie. Początki były skromne (oddział mieścił początkowo zaledwie osiem łóżek), jednak wdrażane przez doktora S. Sterlinga nowoczesne metody leczenia dawały nadzieję, że nastąpi rozwój placówki. Lekarz-społecznik od razu

rozpoczął aktywne działania i z czasem przekształcił szpital w pierwszorzędny warsztat badań klinicznych. Skupiał się wokół niego ruch lekarzy nastawionych na nowoczesne leczenie gruźlicy⁹.

Ponadto w 1908 r. S. Sterling został mianowany ordynatorem oddziału chorób wewnętrznych w szpitalu Poznańskich. W tym samym roku wszedł do Komitetu Higieniczno-Sanitarnego Towarzystwa Lekarskiego Łódzkiego, który zajął się opracowywaniem stanu sanitarnego miasta. Tymczasem jednak 16 grudnia 1907 r. Sterling – dzięki wsparciu finansowemu wszystkich łódzkich gmin wyznaniowych: rzymskokatolickiej, ewangelicko-augsburskiej, mojżeszowej, prawosławnej, a także Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności i Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności – doprowadził do powstania stowarzyszenia medyczno-społecznego pod nazwą Ligi Przeciwgruźliczej (pozostawał jej przewodniczącym do 1923 r.). Nie uzyskał jednak dla tej inicjatywy żadnej większej pomocy ze strony carskich władz miasta. Także przedsiębiorcy wykazali nikłe nią zainteresowanie. W zarządzie Ligi do wybuchu I wojny światowej zasiadało krótko tylko dwóch znanych

⁹ N. Wysocka-Sendkowska, *Zasługi Seweryna Sterlinga w dziedzinie walki z gruźlicą oraz tworzenie i zakładanie instytucji opieki zdrowotnej w Łodzi* (*Contributions of Seweryn Sterling in a fight against tuberculosis and his initiatives in founding health care institutions in Lodz*), „Zdrowie Publiczne (Polish Journal of Public Health)” 2012, nr 1, s. 104–107; S. Rudzki, *Dr Seweryn Sterling...*, s. 1–9.

łódzkich fabrykantów. Byli to: Henryk Grohman i Ernst Leonhardt. Fundusze filantropijne były więc nikłe i musiano zrezygnować z wielu planów, m.in. z wybudowania sanatorium w okolicach Łodzi.

Dziwić może obojętność ludzi przemysłu na potęgające się zagrożenia. Nie trafiała im do przekonania wiedza, że za wzrostem zachorowań czai się epidemia, która może odbić się zarówno na zyskach z produkcji, jak i zagrozić bezpośrednio ich zdrowiu i życiu. Świadczyło to zarazem o niskiej oświacie sanitarnej, o braku elementarnej wiedzy na temat chorób i nieszczęść z nimi związanych. W tej sytuacji S. Sterlingowi udało się z wielkim trudem otworzyć dopiero w 1910 r. pierwszą przychodnię przeciwgruźliczą, która podjęła nie tylko leczenie, ale także profilaktykę i diagnostykę. Natomiast nie udało się wówczas założyć wyspecjalizowanego szpitala ani nawet nowych oddziałów szpitalnych dla chorych na gruźlicę.

Równocześnie lekarz-społecznik współpracował z organizacją „Kropla Mleka”, którą wcześniej współzakładał, a która podjęła walkę z zarażeniami wśród dzieci gruźlicą odzwierzęcą, współdziałał też z aktywistami spod znaku „Błękitnego Krzyża”, którzy zwalczali alkoholizm. Dostrzegał w nim jedną z przyczyn szerzenia się gruźlicy jako choroby społecznej. Organizował wystawy i odczyty antyalkoholowe oraz wydawał broszury informacyjne, poświęcone problemowi choroby alkoholowej. Przodował również w inicjatywach społeczno-higienicznych w Łodzi. Od 1902 r. należał do współzałożycieli Łódzkiego Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego, od roku 1906 był jego sekretarzem, od 1912 – prezesem. Zajął się także popularyzowaniem wiedzy na temat chorób¹⁰. Postanowił założyć miesięcznik pt. „Czasopismo Lekarskie”, który redagował przez dziesięć lat (1899–1908). Stał się on organem Towarzystw Lekarskich Prowincjonalnych Królestwa Polskiego. Czasopismo ujawniało m.in. zaniechanie sanitarne miasta nad Łódką oraz katastrofalny stan zdrowia jego mieszkańców. Od 1909 r. ukazywało się ono wraz z krakowskim „Przeglądem Lekarskim”, za który S. Sterling z czasem przejął odpowiedzialność. Dążył przy tym do złączenia wszystkich czasopism, dedykowanych lekarzom-praktykom w jeden organ, stanowiący syntezę tygodników: lwowskiego, krakowskiego i warszawskiego.

W 1909 r. łódzki lekarz wraz z doktorem B. Dębińskim zaczął wydawać miesięcznik „Gruźlica”, poświęcony walce z tą chorobą jako zjawiskiem społecznym. Czasopismo założone i redagowane przez S. Sterlinga niestety nie utrzymało się na rynku medycznych periodyków. Równocześnie sam wiele publikował. Ukazały się wówczas m.in. dwa poradniki

¹⁰ Patrz m.in.: S. Serling, *Pielęgnowanie zdrowia. Książeczka dla wszystkich*, Warszawa 1896, ss. 151; tenże, *O suchotach czyli gruźlicy, jak się tej choroby wystrzegać*, Łódź 1905 [ulotka].

jego autorstwa, z których jeden nosił tytuł *O leczeniu gruźlicy w szpitalu i w domu*¹¹.

Jeszcze w 1905 r. S. Sterling wspólnie ze znanymi lekarzami Karolem Jonscherem i Stanisławem Serkowskim przystąpił do zdecydowanej walki z cholerą. Zorganizował też naradę kilkudziesięciu lekarzy z całego Królestwa Polskiego (specjalistów w zakresie leczenia gruźlicy, reprezentujących funkcjonujące w tym czasie ośrodki leczenia tej choroby na terenie Królestwa Polskiego), aby wspólnie wywierać presję na władze municypalne w sprawie poprawy warunków sanitarnych. Domagał się budowy wodociągów i kanalizacji, żądał wprowadzenia przymusowych szczepień.

Doktor S. Sterling nie byłby zdeklarowanym społecznikiem, gdyby tylko na tym poprzestał. Za równie groźną „chorobę społeczną” uważał plagę analfabetyzmu. W Łodzi było to zjawisko na tyle powszechne, że np. kiedy pojawiły się tramwaje, nie można było oznaczyć poszczególnych linii numerami tylko kolorowymi tarczami. Kiedy w roku 1905 ukazała się odezwa do inteligencji Łodzi, wzywająca do podjęcia walki z analfabetyzmem, wśród sygnatariuszy na czołowym miejscu widniało nazwisko S. Sterlinga. W roku 1906, wraz z Mieczysławem Kaufmanem, był inicjatorem powstania Towarzystwa Krzewienia Oświaty (początkowo funkcjonującego jako Sekcja Nauczania Analfabetów przy Towarzystwie Lekarskim).

Seweryn Sterling jako człowiek o nadzwyczajnych i rzadko spotykanych zdolnościach organizacyjnych doprowadził do zjednoczenia ruchu naukowego na prowincji, który osiągnął wysoki poziom za sprawą jego i Władysława Biegańskiego. W 1902 r. został wiceprezesem Łódzkiego Towarzystwa Lekarskiego. Dodatkowo w swoich działaniach dążył do zrzeszenia grupy lekarskiej z miast i miasteczek pod sztandarem pracy naukowo-społecznej. Poza organizacją czasopisma lekarskiego był inicjatorem „Zjazdu Lekarzy Prowincjonalnych”, który obradował po raz pierwszy w Łodzi w dniach 4–5 czerwca 1911 r. Kolejny zjazd odbył się dwa lata później w Lublinie. Wielka Wojna zakończyła działalność tej instytucji, której S. Sterling był przysłowiowym „mózgiem”¹².

W wieku zaledwie 40 lat miał już spory zapas wiedzy i prowadził samodzielne prace naukowo-badawcze. Wyniki tych prac musiały być zachęcające na tyle, że zwróciły uwagę środowiska medycznego. Ogłosił aż 65 prac naukowych (ściśle lekarskich), 62 publikacje na temat

¹¹ Zob.: S. Sterling, *O leczeniu suchot płucnych w szpitalu i w domu*, Łódź 1905, ss. 125.

¹² J. Fijałek, *Seweryn Sterling – współtwórca ruchu społeczno-lekarskiego w Łodzi na przełomie XIX i XX w.*, [w:] *Dzieje Żydów w Łodzi 1820–1944. Wybrane problemy*, red. W. Puś, Łódź 1991, s. 204–212.

medycyny społecznej, higieny, historii i krytyki lekarskiej, siedem prac popularyzatorskich i dodatkowo wiele sprawozdań z literatury zagranicznej¹³.

W czasie rewolucji 1905 r. S. Sterling współtworzył Zrzeszenie Radykalnej Inteligencji w Łodzi. Był również działaczem Związku Postępowo-Demokratycznego¹⁴. W trakcie tzw. powstania łódzkiego w czerwcu 1905 r. ukrył w szpitalnej suterenie rannego Franciszka Joachimiaka z Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy. Leczył go przez trzy tygodnie w tajemnicy przed funkcjonariuszami carskimi¹⁵. W jego mieszkaniu odbywały się też zebrania łódzkiej organizacji Polskiej Partii Socjalistycznej, tzw. biura partyjne¹⁶.

Jako niepodległościowiec, społeczny radykał i lekarz-społecznik narażał się stale władzom rosyjskim. W czasie strajku szkolnego w 1905 r. opowiedział się za wprowadzeniem w łódzkich szkołach nauki w języku polskim. Był dwukrotnie aresztowany, a następnie został oddany pod nadzór ochrany. W 1906 r. należał do organizatorów łódzkiego Towarzystwa Kultury Polskiej. Współzakładał również Towarzystwa Lekarzy Fabrycznych z siedzibą w „polskim Manchesterze”, które działało do wybuchu I wojny światowej. W 1908 r. był – w ramach działań wspomnianego wcześniej Towarzystwa Kultury Polskiej – współzałożycielem Biblioteki Publicznej, w której do 1913 r. pełnił funkcję członka zarządu.

W czasie I wojny światowej, gdy władze rosyjskie opuściły Łódź, S. Sterling zrealizował pomysł, z którym nosił się od dawna – stworzył w mieście stacjonarne placówki leczenia przeciwgruźliczego. Udało się wówczas otworzyć miejski szpital powszechny z oddziałami zakaźnymi na Radogoszczu (100 łóżek), a na Chojnach pierwszy szpital dla łżej chorych na gruźlicę (80 łóżek). Był to rodzaj podmiejskiego sanatorium¹⁷. W lutym 1915 r., interesując się także ogólnymi problemami Łodzi i Łódzian, wystąpił ze specjalnym memoriałem, w którym proponował daleko idące reformy w zarządzaniu miastem, m.in. wprowadzenie nowych podatków na potrzeby miejscowej społeczności¹⁸.

¹³ S. Sterling, *Gruźlica. Zbiór prac 1894–1932*, Łódź 1934, ss. 704.

¹⁴ *Lekarze-społecznicy w rewolucji 1905 roku*, [w:] *Kronika Ruchu Rewolucyjnego w Polsce. Organ Stowarzyszenia Byłych Więźniów Politycznych*, Warszawa 1937, s. 18.

¹⁵ F. Joachimiak, *Całe życie na czarnej liście*, [w:] *Wspomnienia weteranów rewolucji 1905 i 1917 roku*, Łódź 1967, s. 88.

¹⁶ W. Trzciński, *Z minionych dni Polski Podziemnej 1905–1918*, Warszawa 1937, s. 22.

¹⁷ Więcej na ten temat zob. m.in.: A. Fijałek, J. Supady, *Gruźlica płuc w Łodzi od schyłku wieku XIX do 1918 r. Z dziejów walki z chorobą*, Łódź 2002, ss. 139.

¹⁸ Więcej o działalności S. Sterlinga w latach I wojny światowej w Łodzi patrz: A. Stawińska, *Łódź w latach I wojny światowej*, Oświęcim 2016, s. 103–104, 314, 318, 428.

Mimo tylu zajęć i obowiązków nie stronił od polityki. Był współzałożycielem na terenie Łodzi tzw. Postępowej Demokracji. Natomiast w 1915 r. wszedł do zarządu okręgu łódzkiego LPP. Skupiała ona – obok secesjonistów z ruchu narodowego – także przedstawiciele konserwatystów z zaboru austriackiego i antyrosyjsko nastawionych reprezentantów inteligencji Królestwa Polskiego przede wszystkim z Łodzi i Warszawy. Pomiędzy majem i sierpniem 1915 r. LPP wspólnie z kolejną organizacją aktywistyczną, Związkiem Patriotów, podjęła starania w celu utworzenia nowej, szerszej struktury pod szyldem Związku Państwowości Polskiej. Inicjatywa ta jednak okazała się w dłuższej perspektywie politycznym niewypałem. Po rozpadzie nietrwałej, jak się okazało, nowej organizacji, LPP wróciła do poprzedniej nazwy, próbując od jesieni 1915 r. porozumieć się i współdziałać z innymi ugrupowaniami i instytucjami polskimi, stawiającymi sobie za cel walkę z Rosją o niepodległą Rzeczpospolitą: krakowskim Naczelny Komitetem Narodowym, patronującym Legionom Polskim; Polskim Zjednoczeniem Ludowym i Stronnictwem Narodowo-Radykalnym. Organem prasowym LPP była „Strażnica”¹⁹.

Ligowcy głosili oficjalnie hasło przekształcenia dualistycznej monarchii austro-węgierskiej w trialistyczną, której trzecim członem miało stać się nowe Królestwo Polskie (powstałe w wyniku połączenia Galicji i Królestwa Kongresowego). Wspierali też *Akt 5 Listopada*, w którym dostrzegali istotny krok wiodący w kierunku odrodzenia polskiej suwerennej państwowości. Przyszłość Rzeczypospolitej wyobrażali sobie w ścisłym porozumieniu i stworzeniu związku organizmów państwowych Europy Środkowowschodniej, zorientowanych siłą rzeczy – w obliczu groźby moskiewskiego imperializmu – antyrosyjsko.

Podkreślić wypada, że tak sformułowany program godził polskie żywotne interesy państwowe, taktyczne pomysły Józefa Piłsudskiego i cele Berlina, związane z ideą niemieckiej Mitteleuropy. Równocześnie ligowcy popierali bez zastrzeżeń ideę szybkiego formowania jak najliczniejszego polskiego wojska, którego zaczyn widzieli w Legionach Polskich, ale także w zapowiedziach – mniej lub bardziej sprecyzowanych – tworzenia polskiej siły zbrojnej, formułowanych wszak przez niemieckich i austriackich polityków oraz wojskowych od jesieni 1916 r.

Liderzy LPP odkładali na dalszy plan problemy ładu politycznego i społeczno-gospodarczego przyszłej odrodzonej Rzeczypospolitej, skupiając się na priorytetowym zadaniu odbudowy państwowości polskiej.

¹⁹ H. Jabłoński, *Narodziny II Rzeczypospolitej 1918–1919*, Warszawa 1962, s. 279; J. Z. Pa-ják, *Zjednoczenie Stronnictw Niepodległościowych (I–VIII 1915)*, „Studia Humanistyczno-Spo-łeczne Akademii Świętokrzyskiej” 2005, t. I, s. 100; A. Stawiszyńska, *Łódź w latach I wojny...*, s. 590–606.

Tymczasowo zakładali, że optymalną formą ustrojową będzie dla Polski monarchia konstytucyjna. Uznawali przy tym istotną rolę samorządu, a w bieżącej działalności stawiali na ścisłą współpracę z Tymczasową Radą Stanu, powołaną po ogłoszeniu *Aktu 5 Listopada*. Równocześnie, wzorem całej ówczesnej polskiej irredenty, upatrywali najważniejszego osobowego autorytetu wojskowego w brygadierze Legionów Polskich, dowódcy I Brygady, Józefie Piłsudskim²⁰.

Angażując się w działalność polityczną i niepodległościową o charakterze ogólnopolskim, S. Sterling pozostał również na gruncie łódzkim aktywny w pracach społecznych i samorządowych. Objął zatem w mieście nad Łódką stanowisko przewodniczącego Komitetu Lekarskiego Głównego Komitetu Obywatelskiego. W 1916 r. wszedł w skład komisji organizacyjnej Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Łodzi²¹. W roku 1917 został też członkiem Rady Miejskiej z nominacji. Równocześnie w latach wojny pełnił funkcję prezesa Ligi Przeciwgruźliczej. W 1917 r. opublikował pracę pt. *Tezy walki z gruźlicą*, w której przekonywał, że skutecznej walki z tą chorobą nie można prowadzić jedynie siłami społecznymi, ale konieczne jest w niej aktywne wsparcie zorganizowanych obywateli przez aparat państwowy i samorząd terytorialny²². Podkreślał też wagę badań wszystkich mieszkańców, izolacji chorych oraz dezynfekcji mieszkań. W listopadzie 1917 r. rada miejska w Łodzi pod wpływem i z inicjatywy lekarza-społecznika wydała uchwałę o powołaniu Sekcji do Walki z Gruźlicą przy Wydziale Zdrowotności Publicznej miasta. Znaleźli się w niej znani lekarze, a prezesem całego Wydziału został S. Sterling. Lekarz-społecznik walnie przyczynił się do powołania do życia nowych placówek do walki z gruźlicą, wyposażonych w sprzęt do przeprowadzania koniecznych badań. I tak np. Poradnię Sekcji do Walki z Gruźlicą przy ulicy Dzielnej 28 (obecnie ulica Narutowicza) wyposażono w nowoczesne laboratorium bakteriologiczne, aparat rentgenowski, aparat do zakładania odmy i punkt dezynfekcyjny.

Gdy w 1918 r. skończyła się Wielka Wojna, S. Sterling miał 54 lata. Nie tracił nic ze swej pasji i witalności. Pozostał radnym miejskim w Łodzi, przewodniczył też Komitetowi Lekarskiemu rady. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości współtworzył i był jednym z kierowników Wydziału Zdrowotności Publicznej. Przewodził również zarządowi łódzkiemu To-

²⁰ Zob. m.in.: *W naszej sprawie. Czym jest i do czego dąży Liga Państwowości Polskiej*, b.m.w. 1917, s. 4, 14, 19–20, 37–38; *Szkic ustawy Ligi Państwowości Polskiej*, b.m. i r.w., s. 1–7; *Deklaracja Ligi Państwowości Polskiej*, Warszawa 10 listopada 1916 r., *passim*; *Liga Państwowości Polskiej, Od pół roku przeszło...*, Warszawa, 24 lipca 1917 r., *passim*.

²¹ *Księga Pamiątkowa Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi 1917–1927*, Łódź 1928, s. 8–9, 20–27; W. Wiczorek, *Biblioteka Publiczna w Łodzi 1917–1957*, Warszawa 1965, s. 19–21, 28–29, 33.

²² S. Sterling, *Tezy walki z gruźlicą*, Łódź 1928, ss. 37.

warzystwa Lekarskiego. W 1918 r. otwarto z jego udziałem poradnię przeciwgruźliczą przy Sekcji do Walki z Gruźlicą Wydziału Zdrowotności Publicznej Magistratu miasta Łodzi²³.

W 1921 r. objął funkcję współredaktora „Polskiej Gazety Lekarskiej”. Równolegle z pracą naukową szła praca propagandowo-organizatorska, w której S. Sterling dążył do modelowania wzoru lekarza-obywatela, działacza społecznego. Wszak już w momencie zakładania „Czasopisma Lekarskiego”, przedstawił wybrany cel, jakimi było werbowanie lekarzy do pracy społecznej.

Dorobek, zaangażowanie i wielką wiedzę łódzkiego lekarza doceniły władze Polski niepodległej, powołując go w 1923 r. w skład Najwyższej Rady Zdrowia Rzeczypospolitej. „Doktor z Łodzi” został też wiceprezesem Państwowego Komitetu Walki z Gruźlicą. Nadal głosił zasadę, że walka z gruźlicą nie może opierać się tylko na inicjatywie i środkach społecznych. Na tym polu musiały bowiem – jego zdaniem – działać trzy organizmy: państwo, samorząd terytorialny i czynnik społeczny²⁴. W 1928 r. stworzono w Łodzi Radę Naczelną do Walki z Gruźlicą. Tym samym połączono profilaktykę oraz leczenie stacjonarne wszystkich sektorów służby zdrowia: państwowego, miejskiego, Kas Chorych i Ubezpieczalni Społecznej, Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i Kropli Mleka. Był to triumf koncepcji propagowanej przez S. Sterlinga. W tym samym roku Łódzki Oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej przyznał mu tytuł profesora i wykładowcy higieny społecznej. W latach 1930–1932 był kierownikiem Katedry Higieny Szkolnej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi (1928–1932) i wykładowcą higieny społecznej na tej uczelni. Uczestniczył w organizacji Biblioteki Publicznej w Łodzi (dziś Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego w Łodzi)²⁵.

W 1931 r. „doktor z Łodzi” został naczelnym lekarzem szpitala im. Poniańskich, w którym od lat był ordynatorem oddziału chorób wewnętrznych. Nakłaniał dyrektorów łódzkich szpitali, aby zakładali w swoich placówkach oddziały chorych na gruźlicę. Miał duży udział w budowie sanatorium dla dzieci w Łagiewnikach i w koncepcji sanatorium w Tuszyńku koło Łodzi. Z doktor Jadwigą Szustrową pomagał Robotniczemu Towarzystwu Przyjaciół Dzieci w organizowaniu poradni przeciwgruźliczych dla niepełnoletnich. Wszystkie te działania sprawiły, że z roku na rok spadał wskaźnik zachorowań i zgonów z powodu gruźlicy.

²³ Zob. więcej: A. Fijałek, J. Supady, *Gruźlica płuc w Łodzi w okresie międzywojennym (1918–1939). Z dziejów walki z chorobą*, Łódź 2003, ss. 199.

²⁴ S. Sterling, *Suchoty płuc polspolite*, Łódź 1921, ss. 282.

²⁵ *Wolna Wszechnica Polska*, [w:] *Szkoły wyższe Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1930, s. 315.

Zdjęcie 60. IV Ogólnopolski Zjazd Przeciwgruźliczy w 1931 r. Trzeci od lewej dr S. Sterling (Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-C-922-1).

Tak wielki wkład w działalność społeczną, obywatelską znalazł swoje odbicie w licznych odznaczeniach Sterlinga. Został uhonorowany wieloma dyplomami uznania, m.in. w Rzymie (1894 r.), Krakowie (1900 r.), Częstochowie (1910 r.). Ponadto był członkiem honorowym wielu Towarzystw oraz członkiem-korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. Otrzymał wiele odznaczeń, wśród nich przyznany za walkę o Polskę – Krzyż Niepodległości.

Dorobek naukowy Sterlinga liczy blisko 150 publikacji, których tematyka jest bardzo rozległa, poczynając od chorób zakaźnych poprzez choroby nerek po prace bakteriologiczne. Są wśród nich również opracowania związane z tematem społeczno-higienicznym – higiena zawodowa, ubezpieczenia robotników, szpitalnictwo, położnictwo. Poruszając kwestię działalności naukowej należy zwrócić uwagę na fakt, że Sterling skupiał się głównie na badaniach teoretycznych, mając przy tym pociąg do aktywności. Ważne było także jego zainteresowanie gruźlicą, które pozwoliło mu stanąć na czele polskich badaczy tej choroby. Tak szerokie horyzonty zainteresowań sprawiły, że był osobą, która wszystkie nowe kierunki badań czy sposoby leczenia sprowadzała na grunt polski. Niekiedy jednak S. Sterling podążał własną drogą, odnosząc się krytycznie do przyjętych dogmatów. Zdrowie jednostki, w jego opinii, nie mogło stanowić granicy horyzontów zadań zawodowych lekarza. Życie wyznaczało mu bowiem obszerniej zakreślony udział w zbiorowym bycie społeczeństwa.

Udane było życie prywatne łódzkiego lekarza. Ożenił się jeszcze u schyłku XIX w. z Heleną Berlinerblau (1869–1944). Ze związku tego dochował się czworga dzieci. Rodzina Sterlingów zamieszkiwała przy ulicy Piotrkowskiej 111.

Seweryn Sterling zmarł 6 sierpnia 1932 r. w Rabce w wieku 68 lat. Pochowany został na cmentarzu żydowskim w Łodzi przy ulicy Brackiej²⁶. Łódź pamiętała o swoim dobroczyńcy i to niezależnie od tego, jaka orientacja polityczna była u władzy. W 1934 r. jego imieniem nazwano ulicę, przy której mieści się szpital im. Poznańskich, a w 1951 r. jego imię otrzymał sam szpital, w którym przepracował wszak 34 lata²⁷.

²⁶ J. Walicki, *Przewodnik po cmentarzu żydowskim w Łodzi*, Łódź b.r.w., s. 59.

²⁷ H. Wieliczański, *Seweryn Sterling, człowiek – społecznik – lekarz – naukowiec – pedagog (w 25-lecie śmierci)*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1959, nr 26, s. 1225–1228; M. Fuks, *Sterling Seweryn*, [w:] *Wielcy i sławni pochodzenia żydowskiego*, Łódź 1998, s. 53.